

КУЛЬТУРОЛОГІЧНО-ЦІННІСНИЙ ДИСКУРС ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКОГО РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Калініна Людмила, доктор педагогічних наук, професор, учений секретар,
Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна gelena@i.ua

Лісова Наталія, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник відділ економіки та управління загальною середньою освітою, Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна lisova2009@gmail.com

Важливими в цьому контексті є дискурс-аналіз світоглядно-філософських положень, ролі та завдань освіти, ідей національної освіти для розвитку людини певного типу цивілізаційного розвитку суспільства, а також осмислення цих феноменів та ідей крізь призму розвитку людини, освіти, суспільства, школи, й визначення або окреслення тих концептуальних ідей та засад, що не втратили актуальності в сучасних умовах багатовекторного розвитку цифрового суспільства та воєнного стану в Україні, для якого засадничими є людиноцентризм, партнерство, довіра, технологізація, цифровізація.

Освіта для певного етапу цивілізаційного розвитку виконувала завдання щодо розвитку Людини-учня на детермінованих суспільством світоглядно-філософських засадах і запропонованих ідеях: «істинна людина» (XIX ст.), «радянська людина» (XX ст.), «громадянин незалежної України», «особистість», «відповідальний громадянин», «патріот», «інноватор», «людина справи», «людина-гаджет» (XXI ст.).

Ідеї розвитку школи, учня в ці періоди цивілізаційного розвитку знайшли відображення через обґрунтування та практичне втілення таких моделей: «Народна школа», «Земська школа» (XIX ст.), «Школа радості», або «Школа під голубим небом» (автор В. Сухомлинський), «Школа над Россю», або «Школатолока» (автор О. Захаренко), «Южненська експериментальна спеціалізована загальноосвітня школа-комплекс I–III ступенів» (автор М. Гузик) (XX ст.), «Школа-родина», «Школа – гармонія серця й розуму», «Школа формування творчої особистості», «Школа життєтворчості», «Громадсько-активна школа» (70–80 рр. XX ст.), «Українознавча школа «Тривіта» (авторка М. Чумарна) (90 рр. XX ст. – початок XXI ст.), Миколаївська спеціалізована школа I–III ступенів мистецтв і прикладних ремесел «Академія дитячої творчості» (авторка Г. Матвєєва) (90 рр. XX ст.), Київський ліцей бізнесу (авторка Л. Паращенко) (90 рр. XX ст.), «Нова українська школа» (20-ті р. XXI ст.), «Опорна школа» (20-ті XXI ст.) та ін. Провідною ідеєю, характерною для людини, освіти та суспільства, за результатами дискурс-аналізу, виявлено ідею розвитку в системі «людина – освіта – суспільство», що була конкретизована як ідея розвитку людини, ідея розвитку шкільної освіти та ідея розвитку суспільства, як базисна ціннісна основа та детермінанта їх життєдіяльності. Назви моделей шкіл у визначені періоди дослідження переважно відтворювали не лише ідеї, покладені в основу їхнього створення й розвитку, а ще й ідеологічні доктрини та світоглядно-концептуальні засади і тип цивілізаційного розвитку суспільства, на яких воно базувалося.

Ретроспективний аналіз феномену шкільної освіти, моделей і концепцій розвитку шкіл, ідей, цінностей надав змогу виявити сутність і специфіку

реалізації управління на практиці, як атрибуту, іманентно притаманного шкільній освіті та школам, за переважною формою його здійснення. Так, з кінця XIX ст. до початку XX ст. не було створено системи управління освітою, а участь громадськості мала епізодичний характер. Із початку XX ст. до кінця другої половини XX ст. відбулася поступова централізація управління радянською школою, що набуло ієрархічної вертикалі та адміністративно-командної форми управління; участь громадськості була законодавчо визначена і здійснювалася переважно формально за радянської доби. Починаючи з кінця XX ст., виникла потреба в упровадженні нових або оновлених форм управління, його змісту, методів, а також до співуправління, активізації та систематизації роботи щодо формування реально нової спільноти – громадянського суспільства. У незалежній Україні відбулося законодавче закріплення відомої форми управління – державно-громадського управління в освіті, але передбачена була його модернізація відповідно до формування нового суспільства в країні – демократичного на людиноцентристських партнерсько-довірчих засадах.

Реформаційні зміни в шкільній освіті кожного з зазначених періодів обумовлювали потребу не лише в зміні форм, а насамперед у трансформації шкільної освіти та її світоглядних засад, в обґрунтуванні нових моделей шкіл і управління ними, їх практичного втілення, більшість з яких потребували не формальної, а дієвої участі громади в управлінні, а також детермінували відповідні зміни цілей, змісту, форм, методів, механізмів, технологій управління процесами, системами, феноменами, об'єктами.

У сучасному глобалізованому світі, як і в Україні, попит на освіту високої якості зростає, оскільки освіта стає ключовим елементом сталого розвитку та розвитку цифрової цивілізації, сприяє формуванню й реалізації моделей науково-технічного та інноваційного розвитку держави (Kremen, 2017). Освіта як соціокультурна сфера та соціокультурний інститут передає майбутнім поколінням культурний досвід людства крізь призму його цивілізаційного розвитку, світоглядно-етичних засад, гуманістичних цінностей, змін і здобутків різних галузей науки, освітніх і вітальних потреб здобувачів освіти, враховуючи виклики та особливо умов життєдіяльності людей, які не завжди сприятливі, а ще можуть бути руйнівними для ключових об'єктів соціальної інфраструктури та небезпечними для людей під час війни.

В умовах багатовекторного розвитку суспільства України в XXI ст. законодавчо-правові документи визначають « розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу », зумовлений іманентно властивими процесами, пріоритетами сталого розвитку, трендами та іншими ознаками розвитку світової цивілізації.

Ідея розвитку особистості за сучасних умов багатовекторного розвитку демократичного суспільства є актуальною і за цифрової епохи, але як його атрибут набуває дещо іншого ціннісно-змістового та символічного забарвлення, нових векторів і зумовлює необхідність переосмислення в умовах воєнного стану та проведення критичного аналізу (Калініна, 2018).

За умов воєнного стану в країні набуває актуальності ціннісний підхід як морально-етичний імператив розвитку «людини – освіти – суспільства», створення нових моделей шкіл та державно-громадського управління ними. Саме цей підхід у поєднанні з особистісним, діяльнісним, культурологічним,

інформаційним та цивілізаційним дає змогу усвідомити загальнолюдську лінію культурного розвитку особистості в суспільстві, в освіті та школі, визнання людини як найвищої цінності суспільства, як людей, гідних довіри.

На роль, значення освіти для людини, суспільства, цивілізації вказано в Доповіді Римського Клубу, зокрема: освіта на сучасному етапі покликана «формувати у молоді «грамотність щодо майбутнього» (futures literacy) базуватися на взаємодії між людьми, мати ціннісний характер – квінтесенцію людської мудрості, фокусуватися на стійкості знань, що стосуються екології, взаємозв'язку систем та сталого розвитку, культивувати інтегральне мислення – «сприймати, організовувати, узгоджувати й об'єднувати окремі аспекти, досягати справжнього розуміння засадничої реальності», забезпечувати плюралізм у змісті освіти, культури та ін., тобто не жити за правилами «порожнього світу», а пізнавати філософію «нового Просвітництва».

Варто звернути увагу на те, що система освіти за чинним Законом «Про освіту» (2017 р.) базується на принципі людиноцентризму, що забезпечить інтелектуальний, фізичний, духовний та культурний розвиток як учня, так і розвиток всієї системи загальної середньої освіти, кожного закладу зокрема. Зміни в сфері освіти за умов воєнного часу детермінували передусім зміни в площині освітньої парадигми, орієнтованої на мирне життєствердне майбутнє та парадигмі мислення, освітніх цілей та змісту освіти, пов'язані з культурним розвитком особистості, що визначатимуть подальші перетворення з урахуванням глобальних викликів, пріоритетів розвитку освіти ХХІ ст., руйнівних процесів під час війни, гуманітарної підтримки прогресивних громадян розвинених країн світу та 30 країн Європи, кібербезпеки та безпекового середовища.

Зміни у сфері освіти, які відбуваються нині в умовах воєнного стану в країні, як свідчить аналіз практики, враховують насамперед запити і потреби здобувачів освіти та їхніх батьків, виклики сучасного глобалізаційного світу, що базуються на прогресивних теоріях та ключових психосоціальних навичках для освіти ХХІ ст. та детермінували чимало організаційних, структурних, академічних змін, зокрема і упорядкування мережі закладів ЗСО та раціональної організації навчання здобувачів освіти.

Зміни у сфері освіти є «запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави». Визнання загальнолюдської лінії культурного розвитку, зорієнтованої на вільну людину, відбулося ще в епоху Відродження, але й нині вважається науковою спільнотою одним із її принципових досягнень. Ідея формування Людини Культури в полісі, місті-державі первісно належить ще стародавнім грекам як втілення їхніх уявлень про гармонію, рівність, давногрецьку демократію тільки для вільних людей. Але попри це слід відзначити, що ця ідея за розвитку цифрової епохи, демократичного суспільства та за умов воєнного стану не лише не втратила свого величезного культурного значення для усього народу України, для усіх без винятку людей через набуття негативного досвіду запеклої боротьби за власну свободу, за власне життя і націю.

Реалізація цієї культурологічної ідеї за сучасних умов пов'язана насамперед зі школою як мінісуспільством, що має, як і держава, свою територію, традиції, цінності, і найголовніше – людський капітал – Людину Культури як його головну цінність, зі зміною її мислення, діяльності і ролей в

цифровому суспільстві, що набувають нових смислів і сенсів, знань та інформації. З Людиною, що усвідомлює себе і усвідомлюється в суспільстві як носій гуманістичного світогляду й моральних імперативів, як носій ідей свободи слова, вибору, діяльності, як патріот і представник національних інтересів, як носій унікального досвіду та метакомпетентностей, як суб'єкт творчості й волевиявлення, як провідник змін і демократичних зрушень, як ключова фігура інноваційних перетворень у суспільстві, як професіонал і гарант розквіту нашої держави.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту». (2018). Київ, Україна.
2. Калініна, Л. (ред.). (2018). Управління загальноосвітніми навчальними закладами як активними системами: моделі та механізми. Київ, Педагогічна думка.
3. Kremen, V.H. (Ed.). (2017). National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine. National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kyiv: Pedagogichna dumka. <https://lib.iitta.gov.ua/706242/> (in English).